

Het adembenemende resultaat van de eerste fase van de restauratie van het *Lam Gods*

Persconferentie | 12 oktober 2016 | Gent

Algemeen persbericht

Het adembenemende resultaat van de eerste fase van de restauratie van het *Lam Gods*

Gent, 12 oktober 2016 | Na vier jaar behandeling keren de buitenluiken van het *Lam Gods* en hun lijsten grondig getransformeerd terug naar de Sint-Baafskathedraal. De restauratie door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK, Brussel) heeft geleid tot de herontdekking van de uitzonderlijke kwaliteit van Van Eyck, die eeuwenlang verscholen ging achter overschilderingen! Het complexe werk van de restaurateurs wordt in beeld gebracht in de catalogus *restauratie/REVELATIE* en de gelijknamige tentoonstelling die vandaag opent in het Provinciaal Cultuurcentrum Caermersklooster. Aansluitend kondigt Toerisme Vlaanderen een ambitieuze tentoonstelling aan rond Van Eyck die in 2020 zal plaatshebben in het Museum voor Schone Kunsten Gent (MSK) en maakt het de inrichting van een bezoekerscentrum in de Sint-Baafskathedraal bekend.

Een spectaculaire restauratie

Het is een uiterst zeldzame ervaring om getuige te mogen zijn van de wedergeboorte van een kunstwerk bijna 600 jaar na zijn creatie (1432). Toen de restauratie in oktober 2012 van start ging had men gepland om achtereenvolgens de vrij recente retouches en de geoxideerde moderne vernissen te verwijderen, de verflagen te fixeren en de dragers te conserveren. Gaandeweg ontdekten de restaurateurs echter dat de verflaag bedekt was met zeer ruim uitgevoerde oude overschilderingen waarvan het bestaan eeuwenlang onvermoed was gebleven. Deze toevoegingen dateerden ten laatste van de 17de eeuw, en misschien zelfs van de 16de eeuw. Zo was de uitzonderlijke picturale kwaliteit van het gesloten *Lam Godsveelluik* sinds meer dan 400 jaar niet meer zichtbaar!

Het was geen eenvoudige taak om de overschilderingen op te sporen: ze gingen verscholen achter vergeeld vernis, hun kwaliteit en bewaringstoestand was erg ongelijk, ze bedekten volledige zones van de originele compositie die ze nabootsten en vertoonden een craquelurenetwerk dat gelijkaardig was aan dat van de onderliggende verflaag van Van Eyck.

Bijkomend onderzoek door de restaurateurs en de laboratoria van het KIK en de universiteiten van Gent en Antwerpen wees uit dat deze overschilderingen, die zo'n 70% van het oppervlak bedekten, konden worden verwijderd zonder daarbij de originele verflaag te beschadigen. Op advies van het Internationale expertencomité werd daarop besloten om het origineel vrij te leggen. Een dergelijk grootschalige vrijlegging vereiste evenwel een aanzienlijke meertijd en heel wat kunde en geduld om de overschilderingen centimeter per centimeter met scalpel onder een stereomicroscop weg te halen. Maar het resultaat voldeed aan de verwachtingen: onder de overschilderingen vond men een verflaag in goede toestand, met slechts enkele sleetse of lacunaire zones. Na de vrijlegging gingen de restaurateurs over tot het retoucheren. Daarbij gingen ze progressief en zeer zorgvuldig te werk om de panelen onderling visueel in harmonie te brengen en de subtiele modelés van Van Eyck opnieuw tot hun recht te laten komen.

Deze behandeling leidde tot uitzonderlijke revelaties, zowel op iconografisch als op esthetisch vlak. De panelen zijn opnieuw veel dichterbij hun oorspronkelijke uitzicht en zodoende heeft de restauratie geleid tot een nieuwe iconografische lezing. Bovendien heeft ze de uitzonderlijk knappe techniek van de gebroeders Van Eyck onthuld, die onder meer wordt gekenmerkt door een

ongeëvenaarde zin voor observatie en een diepgaand begrip van de interactie tussen het licht en de weergegeven materialen. Zo slaagden ze erin om op onnavolgbare wijze op een plat vlak een driedimensionale illusie te creëren. De rol van beide broers in de creatie van het *Lam Gods* wordt bevestigd door de authenticiteit van het kwatrijn op de lijsten van de buitenluiken.

De panelen van het onderste register van het open altaarstuk werden op hun beurt naar het restauratie-atelier in het MSK gebracht. Daar kan de behandeling opnieuw van nabij worden gevolgd door de bezoekers. Aan de hand van wetenschappelijke beeldvorming hebben de restaurateurs reeds vastgesteld dat ook talrijke zones van deze panelen overschilderd zijn. De komende maanden van diepgaand onderzoek om de overschilderingen verder in kaart te brengen zullen dus bepalend zijn voor het verdere verloop van de behandeling.

Beleidsdomeinen Cultuur en Onroerend Erfgoed

Het veelluik, dat omwille van zijn unieke artistieke en cultuurhistorische betekenis voor de Vlaamse Gemeenschap als zeldzaam en onmisbaar wordt beschouwd, is niet alleen beschermd als topstuk, maar geniet ook bescherming als cultuurobject dat integrerend deel uitmaakt van de Sint-Baafskathedraal. Vandaar dat zowel het beleidsdomein Cultuur als het agentschap Onroerend Erfgoed deze restauratiecampagne inhoudelijk begeleiden en financieren. De dubbele bescherming maakt het voor de beide beleidsdomeinen mogelijk om samen de kostenintensieve restauratiecampagne – die voor 80 % van de kosten gesubsidieerd wordt door de Vlaamse overheid – te financieren. Op dit moment investeerde de Vlaamse overheid meer dan 1,5 miljoen euro in de restauratie van het *Lam Gods*retabel.

De restauratiekosten worden gelijk verdeeld. Vlaams minister van Cultuur, Sven Gatz, maakte voor de restauratie 756.002,45 euro vrij. Minister Gatz: *De eerste fase van de restauratie onthulde Van Eycks ongelooflijke detailrealisme. Diepte en reliëf zitten niet langer verborgen onder lagen vernis en overschilderingen. Ik vond het wonderlijk om mee te volgen hoe de restauratoren in hun werk het genie van Van Eyck beetje bij beetje opnieuw onthulden. Wie weet wat de restaurateurs in de volgende fasen zullen ontdekken bij het verwijderen van de vernislagen van de binnenpanelen? Indien uit verder onderzoek van de restaurateurs zou blijken dat bijkomende restauratiewerken noodzakelijk zijn, dan zal ik in overleg met de Vlaamse Regering hiervoor een oplossing zoeken.*

Geert Bourgeois, Vlaams minister van Onroerend Erfgoed, kende eenzelfde subsidie toe.

Naast de restauratie van de schilderijen en lijsten, investeerde de Vlaamse overheid in een beter bewaarconditie voor het *Lam Gods*retabel. De Vlaamse overheid financierde daartoe een studie die aanbevelingen formuleerde tot verbetering van de klimaatomstandigheden in de ‘kooi’ van het *Lam Gods* in de Doopkapel. De kathedrale kerkfabriek voerde deze voorstellen uit. Dankzij de genomen maatregelen konden de schommelingen qua temperatuur en vochtigheid in de ‘kooi’ in belangrijke mate gedempt worden. Goede bewaaromstandigheden blijven een prioritair aandachtspunt om het retabel in goede conditie aan “zij die na ons komen” door te geven. Bij de zoektocht naar een nieuwe bewaarplaats van het retabel moeten we daar met alle partners bijzondere aandacht aan besteden.

De tentoonstelling en de catalogus *restauratie/REVELATIE*

Gelijktijdig met de voorstelling van de voorbije restauratiefase opent in het Provinciaal Cultuurcentrum Caermersklooster de tentoonstelling *restauratie/REVELATIE. De buitenluiken van het Lam Gods*, die de unieke behandeling in woord en beeld toelicht. Sluitstuk is een levensgrote projectie van de buitenluiken waarin vier jaar restauratie voorbijlijdt in enkele minuten. De begeleidende catalogus, met een prachtige selectie beeldmateriaal van voor, tijdens en na restauratie, is de eerste uitgave die de gerestaureerde panelen en lijsten in hun nieuwe gedaante toont. De tentoonstelling loopt nog tot 28 mei 2017.

Toerisme

Vlaams minister van Toerisme Ben Weyts (N-VA) investeert nu al 6,5 miljoen euro in de voorbereiding van het Van Eyck-jaar in 2020. Er gaat 2,1 miljoen euro naar een ambitieuze Van Eyck-tentoonstelling in het Museum voor Schone Kunsten (MSK) in Gent. Er wordt een unieke collectie bijeen gebracht met topwerken van Van Eyck en tijdgenoten. Het MSK wil op 3 maanden tijd minstens 100.000 bezoekers uit binnen- en buitenland naar de tentoonstelling lokken. Ruim 4,3 miljoen euro is bestemd voor een gloednieuw bezoekerscentrum in het hart van de Sint-Baafskathedraal. Bezoekers zullen een meeslepende tocht kunnen maken doorheen onder meer de bovenkerk, de crypte, de toren en als apotheose de Vijdkapel, waar het gerestaureerde *Lam Gods* zijn oorspronkelijke plaats terugkrijgt. Het vooruitstrevende bezoekerscentrum moet het aantal bezoekers op termijn verdubbelen tot 400.000 per jaar. *Onze Vlaamse Meesters hebben bewonderaars in de hele wereld*, zegt Weyts. *Ik wil al die buitenlandse kunstliefhebbers verleiden om een bezoek te brengen aan de bakermat van al dat talent: Vlaanderen.*

Programma

- 10u00 Onthaal
 10u30 Verwelkoming door bisschop Luc Van Looy
 Elke Sleurs, staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid
 Christina Ceulemans, algemeen directeur a.i. van het KIK
 Em. prof. Anne van Grevenstein geeft toelichting bij de voorbije restauratiefase
 Jozef Dauwe, gedeputeerde Cultuur van de Provincie Oost-Vlaanderen: "restauratie/REVELATIE. De buitenluiken van het Lam Gods": de tentoonstelling en de catalogus
 Sven Gatz, minister van Cultuur
 Ben Weyts, minister van Toerisme: bekendmaking hefboomprojecten Toerisme Vlaanderen
 Annelies Storms, schepen Cultuur van de Stad Gent
 Kanunnik Ludo Collin, rector van de Sint-Baafskathedraal: aankondiging van de volgende restauratiefase
 11u40 Plechtige presentatie van de buitenluiken en fotomoment (flits niet toegelaten)
 12u00 Bezoek aan tentoonstelling in het Caermersklooster (op wandelafstand) met mogelijkheid tot interviews en broodjeslunch. U krijgt er ook de catalogus aangeboden in ruil voor de voucher.

Elke Sleurs, Staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid

Het *Lam Gods* is niet alleen een topstuk van de Vlaamse gemeenschap en één van de zogenoemde 'zeven wonderen van België', het is een kunstwerk dat zonder tegenspraak als werelderfgoed wordt bestempeld. De conservatie-restauratie van dit veelluik is dus een complexe en uiterst delicate opdracht die enkel met de inzet van ervaren specialisten tot een goed einde kan worden gebracht.

Het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, één van de tien Federale Wetenschappelijke Instellingen die onder mijn bevoegdheid vallen, heeft in de loop van zijn bijna zeventigjarige bestaan een nauwe relatie opgebouwd met dit veelluik. Zo was het de eerste directeur van de instelling, Paul Coremans, een van onze *Monument Men*, die bij de terugkeer van het kunstwerk na de Tweede Wereldoorlog betrokken was. In 1950-1951 stond hij aan de leiding van de eerste belangrijke campagne van studie en conservatie van het *Lam Gods*, toen nog in de gebouwen van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis van België. Maar ook nadien bleef de instelling nauw betrokken bij de opvolging van de bewaringstoestand tot bij de verhuizing van het veelluik naar de Villakapel in 1986. Ettelijke lopende meters wetenschappelijke dossiers en beeldmateriaal vormen de weerslag van deze intensieve relatie tussen het KIK en het Gentse altaarstuk.

Met het voltooien van de eerste fase in de conservatie-restauratie, namelijk de behandeling van de buitenluiken, wordt vandaag een nieuw hoofdstuk van dit verhaal geschreven. Het ving aan in 2009 met de een uitgebreid vooronderzoek in de Villakapel, onder de leiding van Anne Van Grevenstein, professor emeritus van de Universiteit Amsterdam en adviseur van de kerkfabriek, en van professor Ron Spronk, contactpersoon met het Gettyfonds en initiatiefnemer van de website Closer to Van Eyck. In 2012 stelde het KIK een team van hoogopgeleide conservatoren-restaurateurs samen die dankzij hun kennis en ervaring voor een zeer complete aanpak garant staan. Het grote publiek kon hen aan het werk zien in het speciaal daarvoor ingerichte atelier in het Museum voor Schone Kunsten in Gent, de gewaardeerde gastinstelling voor deze hele campagne.

Bij een dergelijke onderneming is uiteraard de omkadering van uiterst groot belang. Zo kon het team genieten van een constante ondersteuning van het KIK in het Brusselse Jubelpark, met name van het departement documentatie met de dienst Wetenschappelijke Beeldvorming en het Studiecentrum Vlaamse Primitieven, van de Laboratoria die met steun van het Federaal Wetenschapsbeleid en het Gieskes-Strijbisfonds de analyse van de materialen op zich namen, en van de collega's van de cel Preventieve Conservatie die het klimaat in het atelier mee opvolgden. Uiteraard mogen we ook de fotografen, informatici, technici en dossierbeheerders niet vergeten op wie permanent een beroep werd gedaan.

Als wetenschappelijke instelling beschikt het KIK bovendien over een uitgebreid netwerk van nationale en internationale specialisten. Een internationaal expertencomité werd regelmatig bijeengeroepen en uitgebreid ingelicht over de evolutie van de werkzaamheden. Onderzoeksvragen en problemen werden aan deze groep voorgelegd en in een open sfeer besproken. Ook de Universiteit van Gent, met de Geconcerteerde Onderzoeksactie rond het *Lam Gods*, en de Universiteit Antwerpen leverden ieder met zijn eigen knowhow een bijzondere bijdrage, onder meer door de inzet van hoogwaardige onderzoeksapparatuur. Verder communiceerden het team en de

medewerkers op regelmatige basis over hun ervaringen via workshops en wetenschappelijke lezingen op nationale en internationale fora in Brussel, Gent, Antwerpen, Berlijn, Londen, New York, San Francisco en Boston.

Maar ook het grote publiek werd niet vergeten: diverse tentoonstellingen in het Caermersklooster in Gent, georganiseerd in samenwerking met de Provincie Oost-Vlaanderen, vormden een poging om de wetenschappelijke gegevens te ontsluiten. Vandaag krijgt u de kans om kennis te maken met de tentoonstelling *Restauratie/Revelatie* die de behandeling van de buitenluiken op pakkende wijze in beeld brengt.

Geachte genodigden,

We mogen ons gelukkig prijzen dat we met het KIK over een hoogwaardig instrument beschikken waarin een dergelijk team van professionele conservatoren-restaurateurs zich kan ontplooiën om met een geoefend oog en vaste hand deze eeuwenoude panelen te behandelen. Ik zou de kerkfabriek van Sint-Baafs, de Vlaamse overheden en het Fonds Baillet Latour dan ook oprecht willen bedanken voor hun vertrouwen in deze ploeg en in de instelling waaraan zij verbonden zijn. Het resultaat dat vandaag wordt voorgelegd is zonder meer buitengewoon. Het is de beste garantie dat dit team in staat is om de volgende fases aan te vatten, met evenveel zorg en deskundigheid, met een zo mogelijk nog grotere expertise en ervaring, en zeker met evenveel passie. Hen weze de tijd en de middelen gegund om het prachtige resultaat van de eerste fase te evenaren. Dank aan allen die dit mogelijk gemaakt hebben, speciale dank aan algemeen directeur Christina Ceulemans van het KIK, en hartelijk proficiat aan alle medewerkers.

Christina Ceulemans, Algemeen directeur a.i. van het KIK

Ze knielen zonder kussen op de ruwe tegelvloer. Er hangt geen eredoek in goudbrokaat tegen de wanden van de halfduistere kamer waar de spinnen in de hoeken hun web hebben gespannen. Ze dragen geen ring om de vinger, geen gouden sierraden om de hals. Joos Vijd en Elisabeth Borluut, ze willen geportretteerd worden als gewone stervelingen. Dit rijke echtpaar zonder kinderen knielt en vouwt de handen voor de marmeren beelden van twee heiligen, Johannes de Doper en Johannes de Evangelist. Hun namen staan telkens gebeiteld in het voetstuk. Op de bovenverdieping in een comfortabel interieur voeren de engel en de Maagd een innig gesprek in gouden letters. Het frisse morgenlicht valt binnen langs de vensteropeningen terwijl de stad in de verte handelt en wandelt. Twee vrouwen en twee mannen slaan het tafereel van bovenuit gade; hun chique kleding is verrassend assorti: roze-wit voor de figuren links, groen voor de rechterzijde. Het zijn de profeten en sibillen die het wonder van de menswording hebben voorspeld. De woorden van hun profetie staan opgetekend op de sierlijke banderollen die openkrullen in de halfronde nissen.

En wij, wij staan buiten; de lijsten onder de vorm van zorgvuldig gevoegde blokken zandsteen vormen de grens. Wij mogen toekijken maar niet deelnemen. Op deze lijsten vinden we wat we nu de metadata met betrekking tot dit hoogwaardig beeldmateriaal zouden noemen: de namen van de opdrachtgevers, de makers, de datum en omstandigheden van de schenking, alles in sierlijke gotische letters.

Zeer geachte genodigden, waarom deze beschrijving van de gesloten luiken van het *Lam Godsretabel*? Zijn we niet voldoende vertrouwd met deze beelden? Zijn ze nog niet ten overvloede getoond, beschreven, besproken? En toch, na vier jaar conservatie-restauratiecampagne is het voor alle die als bevoorrechte getuigen van nabij betrokken zijn bij deze gebeurtenissen een ware revelatie. “Mindblowing”, “breathtaking”, “miraculous”, “le résultat est impressionnant par sa qualité”, “l’ensemble est saisissant”, “we were flabbergasted by the result”. U hoort hier de Internationale expertencommissie aan het woord die niet spaarzaam was met haar lofbetuigingen over het resultaat.

Met minstens negen partijen zaten we vier jaar rond de tafel om de werken op te volgen: de conservatie-restauratie van de acht panelen van de buitenluiken, elk paneel met zijn eigen materiële eigenschappen en geschiedenis. Eerlijk gezegd, het was niet altijd eenvoudig, het dossier is dan ook zeer complex. Om te beginnen moest een atelier worden ingericht als een satelliet van de instelling in Brussel met de nodige infrastructuur om de goede werking en de veiligheid te verzekeren. Het Provinciaal Cultuurcentrum Caermersklooster, opnieuw op een andere locatie, stond in voor de organisatie van enkele boeiende tijdelijke tentoonstellingen die deelaspecten van het veelluik belichten. Maar ook de bezoekers van het MSK moesten geïnformeerd worden, en dit onder meer via de maandelijkse ontmoetingen met de restaurateurs, terwijl de pers en het grote publiek op regelmatige tijdstippen dankzij interviews en de filmpjes van COBRA.be, later VRT, de zaak van nabij konden opvolgen. Het traject zoals het in het lastenboek was beschreven werd door nieuwe ontdekkingen, onderbouwd door bijkomend wetenschappelijk onderzoek, een andere richting uitgestuurd. Bijkomende middelen moesten worden gezocht, nieuwe besluiten genomen.

Vandaag kunnen we alleen maar zeer dankbaar zijn om het resultaat, dat ons na 400 jaar oog in oog doet staan met de verbluffende techniek van de gebroeders Van Eyck. Met deze boeiende geschiedenis kan u uitgebreid kennismaken in de tentoonstelling *restauratie/REVELATIE* in het Caermersklooster die vergezeld is van een drietalige catalogus. Allen die actief hebben bijgedragen

tot dit resultaat verdienen onze hoogste waardering. De opdrachtgever, het architectenbureau en de subsidiërende overheden, de sponsor het Fonds Baillet Latour, de collega's van de universiteiten van Gent en Antwerpen, de leden van stuur- en adviescomité en de experts, de verzekeringsmaatschappij Eeckman, de vervoersfirma Mobull die onberispelijk werk leverde, Jean-Albert Glatigny, de expert die het houtwerk behandelde, maar vooral het team conservatoren-restaurateurs dat er gedurende vier jaar – vaak onder hoogspanning – in slaagde om deze topprestatie te leveren. Zij zullen het mij niet ten euvel duiden als ik even de rol wil beklemtonen van on-site coördinator Bart Devolder, onze permanent bereikbare en kwaliteitsvolle communicator, van Livia Depuydt, leider van het project, die borg stond voor het harmonische eindresultaat en van Héléne Dubois die met ondersteuning van de Universiteit Gent parallel historisch onderzoek voert om de materiële geschiedenis inzichtelijk te maken en die de vergaderingen met de experts organiseerde. Zij zal de algemene leiding van het werk overnemen bij de volgende fase.

De panelen van het onderste register van de binnenzijde staan inderdaad al opgesteld op de ezels in het voor de gelegenheid uitgebreide restauratie-atelier in het Museum voor Schone Kunsten in Gent. De documentatie met de fotografen is gepland. Meer nog dan vier jaar geleden is iedereen zich bewust van de enorme uitdaging. De enige wijze om inzicht te verkrijgen in deze complexe materie is en blijft echter het uitvoeren van nauwkeurige observaties en van wetenschappelijk onderzoek. Slechts op basis van die resultaten kunnen de juiste beslissingen genomen worden in het vooruitzicht van de duurzame toekomst van dit topwerk. Een van de experts had het in haar commentaar over “een wijze investering”. Ik nodig het publiek en u allen uit om zelf een oordeel te vellen door even de tijd te nemen om te onthaasten voor deze middeleeuwse schilderijen in een intense en hernieuwde kennismaking met de “Taeffele van Joos Vijd”.

De eerste fase van de behandeling in detail

Conservatoren-restaurateurs van het KIK

Na vier jaar behandeling keren de buitenluiken van het *Lam Gods* en hun lijsten grondig getransformeerd terug naar de Sint-Baafskathedraal. De restauratie heeft geleid tot spectaculaire ontdekkingen die de uitzonderlijke kwaliteit van de achterzijde van het retabel hebben onthuld. Het is een uiterst zeldzame ervaring om getuige te mogen zijn bij de wedergeboorte van een kunstwerk bijna 600 jaar na zijn creatie (1432). De restauratie van de Sixtijnse kapel had reeds een dergelijke impact, vandaag is het de beurt aan het *Lam Gods*.

Toen de restauratie in oktober 2012 van start ging had men gepland om achtereenvolgens de vrij recente retouches en de geoxideerde moderne vernissen te verwijderen, de verflagen te fixeren en de dragers te conserveren. Gaandeweg deden de restaurateurs echter onverwachte ontdekkingen: de verflaag was bedekt met zeer ruime oude overschilderingen waarvan het bestaan eeuwenlang onvermoed was gebleven. Deze toevoegingen dateerden ten laatste van de 17de eeuw, en misschien zelfs van de 16de eeuw. Dat wil zeggen dat de uitzonderlijke picturale kwaliteit van het gesloten *Lam Godsveelluik* sinds meer dan 400 jaar niet meer zichtbaar was.

Het was geen eenvoudige taak om de overschilderingen op te sporen: hun kwaliteit en bewaringstoestand was erg ongelijk, ze bedekten volledige zones van de originele compositie die ze nabootsten en vertoonden een craquelurennetwerk dat gelijkaardig was aan dat van de onderliggende verflaag van Van Eyck. Bovendien werd hun minder genuanceerde schildering vertroebeld door oude vernissen. Na een grondige studie bleek zo'n 70% van Van Eycks verflaag bedekt met overschilderingen. De restaurateurs van vroeger, vaak kunstschilders, hadden een andere benadering tegenover kunstwerken en hun originele materialen. De aanwezigheid van enkele lacunes in een verflaag kon voldoende zijn om een hele verfpartij te overschilderen, wat bij het *Lam Gods* het geval was.

Deze onverwachte ontdekking heeft de restaurateurs genoopt tot maanden van bijkomend onderzoek met stereomicroscopen en wetenschappelijke puntanalyses¹. De conclusie was dat de overschilderingen verwijderd konden worden zonder de originele verflaag daarbij te beschadigen. Deze vrijlegging vereiste evenwel een meertijd en zeer nauwkeurig en gespecialiseerd werk om de overschilderingen centimeter per centimeter met scalpel onder een stereomicroscop weg te halen. Samen met de Internationale expertencommissie werd besloten om het origineel vrij te leggen. Het resultaat voldeed aan alle verwachtingen: onder de overschilderingen vond men een schildering in goede toestand, met slechts enkele sleetse of lacunaire zones.

De revelaties waren uitzonderlijk, zowel op iconografisch vlak als op esthetisch. Hoewel de overschilderingen de oorspronkelijke vormen niet gevoelig wijzigden, raakten ze wel aan de essentie van de 15de-eeuwse schildering. Zo werden de gewaadplooien in de overschildering vereenvoudigd en ging de knappe volumewerking van de originele plooien verloren. Bij het vrijleggen van de achtergronden van het onderste register, die voordien effen en opaak waren, ontdekte men dankzij slagschaduw een dieper achterplan dat de figuren een heel ander volume en uitstraling geeft. Sommige herontdekte details, zoals geschilderde spinnenweggen in de hoek van de muren achter de schenkers, leiden tot een nieuwe iconografische lezing van de portretten.

¹ De macro-XRF scanner van de Universiteit Antwerpen (Onderzoeksgroep AXES, prof. Koen Janssens en Geert Van der Snickt); de analyse van enkele micromonsters van de verflaag door dr. Jana Sanyova van de labo's van het KIK en archiefonderzoek en studie met een digitale hoge-resolutie 3D-microscop door de Universiteit Gent.

Eens de latere toevoegingen verwijderd, kwamen min of meer sleetse of lacunaire zones aan het oppervlak. Die werden geduldig en zeer secuur geretoucheerd door de restaurateurs. Ze voegden kleur toe waar die was verdwenen om zo opnieuw tot een harmonieus geheel te komen en de subtiele modelés van Van Eyck te herstellen.

De restauratie heeft ook de bijzondere techniek van de gebroeders van Eyck onthuld, die onder meer wordt gekenmerkt door een ongeëvenaarde zin voor observatie en een diepgaand begrip van de interactie tussen het licht en de weergegeven materialen, om op een plat vlak een driedimensionale illusie te creëren zoals niemand dat Van Eyck voordeed. De penseelvoering is snel en trefzeker.

Deze blootlegging van de originele schilderijen zal specialisten bovendien in staat stellen om een van de meest emblematische kunstwerken ter wereld opnieuw te bestuderen en misschien zelfs om het enigma op te lossen dat kunsthistorici in liefhebbers sinds zeer lang bezighoudt: wat is de precieze bijdrage van Jan Van Eyck en van zijn broer Hubert? De toeschrijving van het veelluik aan de beide broers wordt bevestigd door de authenticiteit van het opschrift – het kwatrijn – op de lijsten van het gesloten altaarstuk. Slechts weinig schilderijen uit die periode zijn nog vergezeld van hun originele lijsten, en exemplaren met oorspronkelijke polychromie zijn des te zeldzamer! De restauratie van de lijsten, die niet was voorzien in de aanvankelijke planning, werd toegevoegd aan het takenpakket van de restaurateurs nadat die de originele polychromie hadden herontdekt onder zeer dikke overschilderingen. Zo werden de opschriften beter leesbaar en kon de polychromie, een imitatie van een steenverband uitgevoerd met gekleurde glacijs op zilverblad, opnieuw worden bewonderd.

Wat kan er ten slotte worden gezegd van de binnenzijde van het veelluik, waarvan het onderste register nu zal worden behandeld in het restauratieatelier in het MSK Gent? De vorige restauratie, uitgevoerd in de jaren 50, richtte zich vooral op de binnenluiken van de polyptiek, maar slechts met zeer lokale behandelingen. We wijzen erop dat één restaurateur er slechts één jaar aan werkte, terwijl de grondige behandeling van de buitenluiken de voorbije vier jaar de inspanningen van 10 restaurateurs vereiste, het equivalent van 5 voltijdse medewerkers. De studie van het retabel uitgevoerd in de jaren 50, gepubliceerd in *L'Agneau mystique au laboratoire* (zie <http://closertovaneyck.kikirpa.be> > Reports), wijst reeds op de aanwezigheid van overschilderingen die toen niet waren verwijderd, zoals in de rode drapering van God de Vader, die volledig overschilderd is. Vandaag hebben de restaurateurs dankzij methodes van wetenschappelijke beeldvorming die nog niet bestonden in het midden van de 20ste eeuw kunnen aantonen dat talrijke zones van de binnenluiken evenzeer zijn overschilderd als de recent behandelde buitenluiken. De komende maanden van diepgaand onderzoek om de overschilderingen verder in kaart te brengen zullen bepalend zijn voor het verdere verloop van de behandeling. Het ideaal blijft alleszins om het hele retabel op gelijkaardige wijze te behandelen.

Omwille van de ontdekkingen van overschilderingen die de aanvankelijke opzet volledig hebben gereoriënteerd, duurde de behandeling langer dan voorzien, maar het resultaat overtreft alle verwachtingen. Neem deze uitzonderlijke gelegenheid dus zeker te baat en herontdek het *Lam Gods* in een gedaante die al eeuwen niet meer zichtbaar was!

Een overschildering is elke toevoeging van verf op een schilderij door een andere hand dan die van de kunstenaar. Het kan gaan om een restauratie of om stijl- of iconografische wijzigingen. In tegenstelling tot een retouche, die de restaurateur uitvoert zonder de exacte grenzen van een lacune in de originele verflaag te overschrijden, wordt een overschildering uitgevoerd op de originele materie, die ze dus bedekt.

De eerste fase van de restauratie

Anne van Grevenstein-Kruse, em. prof. en Adviseur van de Kathedrale Kerkfabriek van Sint-Baafs

Het *Lam Godsaltaarstuk* van de gebroeders Van Eyck werd in 1432 in de Vijdkapel geplaatst, een paar meter van waar wij ons hier vandaag bevinden, en is een van de zeldzame topstukken die nog in hun authentieke omgeving te bewonderen zijn. Het licht, de architectuur met het wapen van Joos Vijd in de sluitsteen, de liturgie en de geur van wierook, de muziek zoals de engelen zingen en spelen, zijn in het hier en nu.

Om de staat van het altaarstuk te begrijpen is inzicht in de violente Europese geschiedenis noodzakelijk: de Beeldenstorm, het transport naar Parijs in het Musée Napoleon, de terugkeer na Waterloo, de verkoop in 1816 van de zijluiken en het doorzagen van de panelen in het Von Bode Museum van Berlijn, de terugkeer van de zijluiken na het verdrag van Versailles in 1919, de Tweede Wereldoorlog en het transport naar het Hitlermuseum in Neuschwanstein, op het einde van de oorlog veilig gezet in de zoutmijnen van Altaussee en de terugkeer naar Gent in 1945... al deze verhuizingen hebben onmiskenbaar hun sporen achtergelaten en het wordt een wonder genoemd dat het altaarstuk al deze perikelen kon overleven.

De geschiedenis van de vele restauraties is te volgen in bewaarde archiefstukken en als wij naar het schilderij kijken is het een complex archeologisch veld van interventies boven en naast elkaar. Men kan ook de evolutie van het restauratievak volgen. Vandaag is het een wetenschappelijke discipline waar geestes- en natuurwetenschappen samenwerken. Vroeger waren het schilders, “peintres-restaurateurs”, die het werk keer op keer hernamen, om de schades onzichtbaar te herstellen maar ook met een zekere emulatie, om dit beroemde schilderij aan te passen aan de smaak en de stijl van de tijd.

De laatste restauratie vond plaats net na de Tweede Wereldoorlog, in 1950-51, en werd uitgevoerd door Albert Philippot in Brussel, in het interdisciplinaire instituut dat later het KIK zou worden, onder leiding van de chemicus Paul Coremans. Deze schrijft dat er “minder tijd besteed kon worden aan de behandeling van de buitenluiken, dan aan de binnenpanelen (zie Paul Coremans, *L’Agneau mystique au Laboratoire*, 1953), waar overschilderingen zoals op de achtergrond en het aureool op het middenpaneel, of de mantel van Maria op het bovenregister, verwijderd konden worden.

Diagnoses, of liever gezegd hypotheses van oudere, brede overschilderingen, zoals op de mantel van de Tronende Godheid, werden in 1953 al gemaakt, maar door latere wetenschappers in de jaren 80 en 90 weer tegengesproken.

Onderzoekers werden geconfronteerd met de grenzen en beperkingen van “instrumentele analyse”, met de complexe interpretatie en duiding van een “meerlagenstructuur” aan de hand van “puntanalyse”, röntgen- of infraroodopnames. Meerdere verflagen boven elkaar, al dan niet gescheiden door fluorescente vernislagen, konden verwijzen naar:

- Een oorspronkelijke compositie, maar uitgevoerd door de verschillende handen van de gebroeders Van Eyck: Hubert die met het werk begonnen was (zo luidt de tekst op het kwatrijn) tot zijn dood in 1426 en Jan die de zware taak van het afmaken op zich nam;

- De aanwezigheid en inbreng van ateliermedewerkers;
- Eigen correcties van Jan van Eyck;
- Latere toevoegingen, die dus niet origineel zijn.

De Kathedrale Kerkfabriek van Sint-Baafs, benieuwd naar en bezorgd om de toestand van het retabel, 50 jaar na de laatste restauratie, wenste vijftig jaar na de laatste restauratie een diagnose van het altaarstuk, gesteund op professioneel advies. De huidige restauratie van het *Lam Gods*altaarstuk werd aldus voorafgegaan door een uitvoerige technische fotodocumentatie (Getty Foundation) en een urgente conservering in de Sint-Baafskathedraal (Vlaamse Overheid) in 2010-2011.

Er werd besloten om de restauratie in drie fases te laten verlopen zodat twee derde van het altaarstuk in de Sint-Baafskathedraal steeds zichtbaar zou blijven voor het publiek. In oktober 2012 werd dan, in opdracht van de Kathedrale Kerkfabriek, een begin gemaakt met de behandeling van de buitenkant van de zijluiken in het Museum voor Schone Kunsten van Gent.

Er bestaan vandaag nog steeds controverses – zogenaamde “cleaning controversies” – over keuzes die gemaakt worden voor of tegen de irreversibele verwijdering van oude vernislagen en overschilderingen. De vele waarden van een kunstwerk, ouderdom, geschiedenis, schoonheid, authenticiteit, kunnen in verschillende landen, instituten of bij ieder individu, andere prioriteiten en emoties oproepen.

Het zijn vaak “a priori” meningen die vragen om getoetst te worden in een brede interdisciplinaire context. Dat is de rol van de door de Kerkfabriek ingestelde begeleidende Adviescommissie waar alle overheden in vertegenwoordigd zijn, maar ook van de Internationale expertencommissie, gekozen voor zijn specifieke kennis en ervaring met de Van Eyck-problematiek.

Voortschrijdend inzicht verkregen tijdens een stap-voor-stapbehandeling, is vandaag een zeer wijze manier om deze complexiteit te ontrafelen. Conservering, verlengen van de levensduur en veiligheid, had in het geval van het *Lam Gods* de eerste prioriteit.

Voor het lastenboek 2012-2017 werd er gekozen voor het verwijderen van de recente vernislagen in ketonhars. Deze synthetische vernissen worden onoplosbaar met de tijd en worden erg geel. Na het verwijderen van deze vernis, kon men de oudere vernislagen beter in het oppervlak waarnemen en analyseren op hun relatieve oplosbaarheid. Tijdens dit proces werd ook de hechting van de verflagen verbeterd, wat de essentie is van een conserverende behandeling.

In een tweede fase van reiniging eind 2013, werden deze oudere vernislagen op hun beurt verwijderd en toen pas konden de oude overschilderingen grondig bekeken, geanalyseerd en gerelateerd worden aan archiefbronnen voor hun datering. Men moet denken aan een zeer complex archeologisch veld met verschillende interventies lopend van de vroege 16^e tot de 20ste eeuw. Relatief kleine beschadigingen werden aanvankelijk overschilderd, deze zones verkleurden en werden in de loop der eeuwen weer met een bredere kwast overschilderd... vlek over vlek.

Na een cruciaal overlegmoment in maart 2014 tussen de Kerkfabriek, de Stuurgroep, de Adviescommissie en de Internationale expertencommissie, werd het groen licht gegeven voor het

verwijderen van deze overschilderingen, dankzij aanvullende financiering van de Vlaamse Overheid en met de steun van het Fonds Baillet Latour.

Onderzoek naar de haalbaarheid van het wegnemen van de overschilderingen en de veiligheid van de methodes, de evaluatie van de historische waarden van de latere toevoegingen, kon op dat moment efficiënt gebeuren. De subjectieve argumenten voor of tegen werden in balans gebracht door objectieve gegevens: het werd een ideale stap-voor-stapbehandeling gebaseerd op voortschrijdend inzicht.

Aanvullend materiaaltechnisch onderzoek, cruciaal in deze fase van de behandeling, was niet voorzien in de “subsidiabele kosten binnen het lastenboek”. Deze ogenschijnlijke scheiding tussen denken en doen, tussen wetenschap en praktijk, is vaak waarneembaar als het gaat om objecten die in het werkveld behandeld worden, ver van iedere natuurwetenschappelijke ondersteuning. Met uitzondering van grote musea en instituten met hun eigen onderzoeksafdeling, geldt dit voor vele restauratie projecten die openbaar aanbesteed moeten worden.

Gelukkig kon het restauratieteam op de steun rekenen van het Federaal Wetenschapsbeleid voor het opnieuw onderzoeken van de oude verfmonsters van het KIK. Het Gieskes-Strijbisfonds uit Den Haag kon op zeer korte termijn reageren op de urgentie van de onderzoeksvragen zodat het macro-XRF onderzoek van de Universiteit Antwerpen mogelijk werd. Het GOA-project van de UGent, waar de faculteit kunstgeschiedenis en de afdeling archeometrie nauw samenwerken, zorgde voor de Hirox-microscoop en de financiering van promotieplaatsen voor jonge onderzoekers. Ook daar stond de projectie naar een veilige toekomst van de Van Eyck-erfenis voorop.

Het lijkt zo makkelijk om deze samenwerkingsverbanden vandaag in deze prachtige authentieke en historische omgeving voor u op te noemen, en de ruimte en tijd die deze extra financiering aan het team kon bieden, als de normaalste zaak van de wereld aan u te presenteren. Maar het zijn momenten van uitzonderlijke generositeit en begrip geweest.

Hetzelfde geldt trouwens voor de samenwerking tussen het Caermersklooster met de Provincie als voorgedijoverheid, de Stad Gent en het MSK die ruimte geboden hebben voor de restauratie, de Vlaamse overheid en de Federale ondersteuning van het KIK... het zijn zo'n verschillende bestuurlijke organen en toch werd er vergaderd, geluisterd en probleemoplossend gehandeld.

“Wir schaffen das” blijft een zeer actuele en hoopvolle kreet... die ook goed past bij de overlevingskracht en actualiteit van het altaarstuk.

Wat heeft de restauratie van de buitenluiken opgeleverd?

- Het herstel van de originele tonale waarden, zoals bij de Sybillen en Profeten, of bij de mantels van Joost Vijd en Elisabeth Borlout;
- Het ontdekken van de oorspronkelijke schildertechniek op de handen en gezichten, zonder de lichtroze lichtaccenten die er later aan toegevoegd werden;
- De materiaalimitatie zoals de twee beelden van Johannes de Doper en Johannes de Evangelist. Men noemde het “grisailles”, nu zijn zij gemaakt van gemarmerde steen;

- De ruimtelijke illusie in de kamer waar de Annunciatie plaatsvindt, wordt in de doorlopende muur onder de ramen met doorzicht naar de stad, van paneel naar paneel harmonisch doorgezet;
- De ontdekking van iconografische elementen, zoals de spinnenwebben in de hoeken van de nissen achter Joos Vijd en Elisabeth Borluut;
- De driedimensionale illusie bereikt door de authentieke schilderkunst van de gebroeders Van Eyck, kan vandaag weer ervaren en bewonderd worden.
- De polychromie van de oorspronkelijke lijsten is nu ontdaan van overschilderingen en toont de originele gemarmerde steenimitatie, geschilderd op bladzilver. De lijsten maken deel uit van de architectonische omgeving en daarom begrijpt men de schaduw die zij werpen op de ruimtelijke compositie. Deze schaduw verwijst ook naar de lichtinval in de Vijdkapel.

De iconografische boodschap wordt verduidelijkt door het “open/dicht” scenario dat behoort tot de authentieke zeggingskracht van het altaarstuk. Gesloten, ziet men de Annunciatie als iconografische eenheid, men moet wachten, men kan bidden. Als het altaarstuk geopend wordt, is het de openbaring van de redding van de mens door het offer van het Lam. Het is die beweging die de boodschap brengt.

Onderzoek naar de presentatie van het altaarstuk na restauratie is nog in volle gang en er zal aandacht geschonken worden aan de parameters voor veiligheid en klimaat binnen een nieuwe opstelling. Het Panel Paintings Initiative van de Getty Foundation zal hier, zoals in het verleden, haar steun aan geven. Preventieve conservering van kunstwerken in hun historische omgeving is immers een van de meest complexe en uitdagende gebieden van onderzoek voor de toekomst.

Zoals u straks zal zien in de tentoonstelling *restauratie/REVELATIE* in het Caermersklooster, is de samenwerking tussen de Kathedrale Kerkfabriek van Sint-Baafs, Provincie/Vlaamse Overheid/Federaal Wetenschapsbeleid/universiteiten en sponsors, het levende bewijs van de bindende kracht van het *Lam Godsaltaarstuk* en als adviseur van de Kathedrale Kerkfabriek Sint-Baafs heb ik dit proces de afgelopen vier jaar mogen volgen.

Met respect en bewondering heb ik de hoge kwaliteit van het team van restaurateurs en onderzoekers van het KIK kunnen meemaken en ik heb vastgesteld dat hun expertise uitzonderlijk zeldzaam is. Voor hen is de brug tussen denken en doen steeds aanwezig, in een harmonische “flow” van interdisciplinaire samenwerking. Het *Lam Gods* is in bijzonder goede handen, iets waar wij met z’n allen trots op mogen zijn.

PERSINFORMATIE

Woensdag 12 oktober 2016

De rol van de Vlaamse overheid bij de restauratie van het Lam Gods

Beschermd als roerend en onroerend erfgoed

‘De Aanbidding van het Lam Gods’ van de gebroeders Van Eyck geniet als cultuurgood dat integrerend deel uitmaakt van de Gentse Sint-Baafskathedraal de bescherming van de monumentenregelgeving (Onroerenderfgoeddecreet). Als roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang wordt het veelluik ook beschermd als Vlaams topstuk (Topstukkendecreet). Het *Lam Gods* wordt niet alleen beschouwd als Van Eycks absolute topstuk, maar ook als topstuk van het volledige oeuvre van de Vlaamse Primitieven. Bovendien wordt het werk nog steeds bewaard in de kathedraal waarvoor het geschilderd is.

Restauratie

In 2009-2010 werd een dringende conservatiebehandeling uitgevoerd van het paneel van de Rechtvaardige Rechters. Ondertussen werd het volledige retabel wetenschappelijk onderzocht. In het eindrapport van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium werd sterk aangedrongen om over te gaan tot restauratie van het retabel.

Na het verkennend onderzoek besliste de Vlaamse overheid in 2012 om zowel de restauratie van het altaarretabel als het onderzoek naar de toekomstige bewaarplaats en -omstandigheden te financieren. De restauratiecampagne duurt meer dan vijf jaar en verloopt in drie fases.

Subsidies

De dubbele bescherming zorgt er voor dat de restauratiecampagne gezamenlijk ondersteund kan worden door het beleidsdomein Cultuur en het agentschap Onroerend Erfgoed. De restauratiecampagne van het veelluik wordt opgevolgd door een gemengde ambtelijke werkgroep en door de Topstukkenraad. De Vlaamse overheid financiert 80% van de restauratiekosten. Op dit moment investeert de Vlaamse overheid een totaal bedrag van 1,5 miljoen euro in de restauratie van het *Lam Gods*.

De restauratiekosten worden gelijk verdeeld. Vlaams minister van Cultuur, Sven Gatz, maakte voor de restauratie 756.002,45 euro vrij. Geert Bourgeois, Vlaams minister van Onroerend Erfgoed, kende eenzelfde subsidie toe.

Onderzoek bewaringsomstandigheden

Na restauratie worden de panelen terug geplaatst in de kathedraal. Ze krijgen pas hun definitieve plek na restauratie van de kathedraal zelf. Daarom moest een tijdelijke oplossing gevonden worden die toelaat om het retabel tijdelijk in aanvaardbare klimaatomstandigheden in de kooi van de Villakapel te bewaren.

In het voorjaar van 2013 werd het onderzoek ‘Risicoanalyse en de studie voor het optimaliseren van de Villakapel’ uitgevoerd in opdracht van de minister van cultuur. Het onderzoek bekeek welke aanpassingen aan de bestaande bewaarplaats, de Villakapel, moeten gebeuren. Het onderzoek resulteerde in een voorstel om de bewaaromstandigheden in de kooi van het Lam Gods te

verbeteren. De Sint-Baafskathedraal zorgde voor de implementatie van dit voorstel. Later volgt nog een onderzoek naar de definitieve bewaarplaats.

Contact

Birgit Van Damme – woordvoerder agentschap Onroerend Erfgoed

T +32 (0)2 553 64 44

Gert Van Tittelboom - woordvoerder van het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media

T +32 (0) 478 395 704

ALLE PERSINFORMATIE MSK GENT

gerrie.soetaert@skynet.be

+32 (0) 475 47 98 69

www.msk.be

HET LAM GODS IN HET MSK, De restauratie van het *Lam Gods*

Een kunstwerk dat 600 bewogen jaren achter de rug heeft, kan wel eens een grondige reinigingsbeurt gebruiken. In 2012 startte het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) daarom met de restauratie van het altaarstuk. Een team van restaurateurs neemt het meesterwerk paneel per paneel onder handen, met als doel het originele schilderwerk van de gebroeders Van Eyck opnieuw te laten schitteren. Die campagne zal zeker nog tot 2019 duren.

De hele restauratiecampagne is in het Museum voor Schone Kunsten te volgen achter glas. Als oudste museum van het land en als enige Gentse museum dat ook een topcollectie Oude Kunsten bewaart, was het MSK de meest geschikte locatie om de restauratie van het veelluik een plaats te geven. Tegelijk bood de keuze voor het MSK de uitzonderlijke kans om het *Lam Gods* tijdens de restauratie toegankelijk te houden voor het talrijke publiek dat jaarlijks naar Gent afzakt om dit te bewonderen.

In 2012 werd een van de museumzalen heringericht als restauratieatelier, middenin de collectie Oude Meesters en Middeleeuwse Schilderkunst. Het werd meteen een belangrijke extra trekpleister voor het MSK. Bezoekers krijgen immers de unieke kans om de restaurateurs aan het werk te zien terwijl ze de vernislagen van het schilderij reinigen, storende overschilderingen verwijderen en kleine schade herstellen. De voorbije jaren konden de MSK-bezoekers op deze manier vanop de eerste rij de transformatie van het middeleeuwse meesterwerk meemaken.

En de link met de vaste collectie van het MSK blijft ook steeds terugkomen, want zelfs de 19de-eeuwse schrijver en criticus Emile Verhaeren, hoofdrolspeler in de herfsttentoonstelling van het MSK, wijdde een gedicht aan het *Lam Gods*.

Maandelijks ontmoeting met de restaurateurs

Elke laatste woensdag van de maand doen de restaurateurs bovendien de stand van zaken uit de doeken voor de bezoekers. Een restaurateur treedt dan buiten het atelier, om het te hebben over het *Lam Gods* en de restauratiewerken en om vragen vanuit het publiek te beantwoorden. De snelheid waarmee deze momenten steeds weer volgeboekt geraken, toont dat de formule een groot succes is en dat de restauratiecampagne intussen op interesse kan rekenen bij een breed publiek. Ze bieden dan ook de ideale kans om dichterbij het meesterwerk te komen.

Fase één afgerond, fase twee van start

Deze zomer werd de eerste fase afgerond met de volledige restauratie van de buitenpanelen van het *Lam Gods*. Voor het eerst in eeuwen is de échte oorspronkelijke Van Eyck opnieuw te bewonderen. Tijdens de zomer werden de panelen in al hun glorie opgesteld in het restauratieatelier.

Begin oktober verhuisden ze terug naar de Sint-Baafskathedraal, en kwam het grote centrale paneel, waarop de eigenlijke *Aanbidding van het Lam Gods* te zien is, naar het MSK. De restaurateurs gaan hier opnieuw voor jaren aan de slag, en de bezoekers kunnen hun ontdekkingen weer van nabij volgen. Intussen blijven de andere panelen te zien in de Sint-Baafskathedraal en loopt in het Caermersklooster een tentoonstelling over de restauratie.

Uitbreiding van het restauratieatelier

Tijdens de voorgaande fase is gebleken dat het huidige atelier net te krap is voor de verschillende handelingen die nodig zijn om de restauratiecampagne optimaal te laten verlopen. Om ervoor te zorgen dat de restaurateurs hun werk zo efficiënt mogelijk kunnen voortzetten en om het interne transport van de kwetsbare panelen zoveel mogelijk te beperken, stelt het MSK hen daarom vanaf deze herfst een extra ruimte ter beschikking. De aanpalende museumzaal wordt leeggemaakt en tot eind 2019 omgevormd tot een annex aan het restauratieatelier. Een glazen deur laat de bezoekers ook een kijkje nemen in dit tweede atelier.

Praktische informatie

De restauratie van het Lam Gods is achter glas te bezichtigen met een ticket voor de permanente collectie van het MSK.

Meer info over de restauratie op closertovaneyck.kikirpa.be

In het MSK, het Caermersklooster en de Sint-Baafskathedraal kan men een combi-ticket kopen dat toegang geeft tot de drie Lam Gods-locaties.

Van Eyck 2020

Het MSK grijpt de afronding van de restauratie aan om in 2020 een grootse internationale tentoonstelling te organiseren rond het werk en de tijd van de Vlaamse meester Jan van Eyck. De tentoonstelling draagt momenteel nog de werktitel 'Jan van Eyck en het hof van de Bourgondische hertogen'.

De tentoonstelling wordt een unieke gelegenheid waarbij delen uit het wereldberoemde veelluik worden samengebracht met ander werk in de context van Van Eyck en dat van zijn tijdgenoten. Het MSK wil niet minder dan de meest complete Van Eyck-tentoonstelling ooit op touw zetten.

Met de buitenluiken van Het *Lam Gods* als kapstok en door het samenbrengen van zoveel mogelijk nog resterende werken van Van Eyck en zijn tijdgenoten, creëert de tentoonstelling een belevingswereld waarin de pracht en praal van het Bourgondische hof tot leven komt in schilderijen, beeldhouwwerken, tekeningen, tapijtkunst en miniaturen.

De tentoonstelling wordt het startschot van een groots opgezet themajaar, waarin in de Sint-Baafskathedraal ook een nieuw bezoekerscentrum rond het *Lam Gods* wordt geopend en de Stad Gent zoveel mogelijke partners warm maakt om te werken rond Van Eyck.

Lukas-Art in Flanders is de beeldbank van de Vlaamse musea en erfgoedcollecties. Sinds 2003 werken wij nauw samen met hen voor het digitaliseren en (internationaal) ontsluiten van prachtig beeldmateriaal. De digitale collectie is tot op vandaag gegroeid tot meer dan 26 000 beelden die online te bewonderen zijn en waarbij door een zoomfunctie prachtige details zichtbaar worden. Voor de digitalisering van de gerestaureerde panelen van het Lam Gods werd gebruik gemaakt van de meest gesofisticeerde opnameapparatuur én Fine Art Scanning.

Alle beelden, dus ook de nieuwste opnames, zijn te bewonderen en gratis te downloaden voor educatief gebruik via www.lukasweb.be.

Praktische informatie voor bezoekers van het Lam Gods

In het MSK, het Caermersklooster en de Sint-Baafskathedraal kan men een combiticket kopen (12€) dat toegang geeft tot de drie Lam Gods-locaties.

Sint-Baafskathedraal

Tijdens de zomerperiode (1april - eind oktober) is de kapel doorlopend open van 9.30 uur tot 17 uur. In winterperiode (1november - eind maart) van 10u30 uur tot 16.00 uur. Op zondag is de kapel open vanaf 13.00 uur.

Sint Baafs: Sint-Baafsplein 9000 Gent
<http://www.sintbaafskathedraal.be>

MSK

De restauratie van het Lam Gods is in het MSK achter glas te bezichtigen met een ticket voor de permanente collectie van het MSK. De restaurateurs zijn enkel op weekdays (van dinsdag tot vrijdag) aanwezig.

Meer info over de restauratie op closertovaneyck.kikirpa.be

Van dinsdag tot vrijdag van 9u30 tot 17u30. Op zaterdag en zondag van 10.00u tot 18.00u.

Fernand Scribdeef 1 Citadelpark 9000 Gent
<http://www.mskgent.be/nl>

Caermersklooster

Van dinsdag tot zondag van 10.00 tot 18.00u.

Provinciaal Cultuurcentrum Caermersklooster, Vrouwebroersstraat 6, 9000 Gent
<http://www.caermersklooster.be>